

7. Форум по проблемам компьютерного образования [Электронный ресурс]. - Способ доступа URL: <http://ifets.ieee.org/russian/>.

8. Методы и средства разработки электронных изданий [Электронный ресурс]. - Способ доступа URL: <http://www.dupliksv.hut.ru/pauk/soder.html>.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Суркова Катерина Вікторівна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри інформаційних технологій Державної льотної академії України.

Наукові інтереси: психолого-педагогічні проблеми формування професійної надійності авіаційних спеціалістів.

Філоненко Ірина Володимирівна – курсант 65м н/г Державної льотної академії України.

Наукові інтереси: психолого-педагогічні проблеми формування професійної надійності авіаційних спеціалістів.

ФОРМУВАННЯ ПОЧУТТЯ УСПІХУ У МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ РУШІЙНА СИЛА НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ

Наталія ТАРАПАКА (Кіровоград)

В статті розкриваються шляхи формування почуття успіху у дітей молодшого шкільного віку та роль педагога в організації навчально-виховного процесу.

В статті розкриваються шляхи формування почуття успіху у дітей молодшого шкільного віку та роль педагога в організації навчально-виховного процесу.

Ключові слова: успіх, діти, навчання, виховання, педагог.

Завдання, які стоять перед сучасною школою, надзвичайно великі. Під впливом соціального прогресу, високих темпів розвитку науки і техніки, інформатизації і комп'ютеризації виросли вимоги суспільства до молодого покоління. У відповідності з цими вимогами підвищився теоретичний рівень шкільних програм, розширився їх об'єм, одним словом, виникла необхідність реформування освіти знизу догори.

Основним гаслом в сучасній освіті є народна мудрість: "Не вчіть дітей так, як вчили вас, бо вони живуть в інші часи." Якщо не так, то як?

Це запитання особливої актуальності набуває на початку XXI-го тисячоліття, яке робить українській школі нове соціальне замовлення, а саме:

- виховати морально та фізично здорових людей, які мають глибокі знання з основ наук і вміють їх творчо застосовувати на практиці;

- вміють нестандартно мислити;

- вміють самостійно приймати рішення і нести відповідальність за свій вибір;

- по-справжньому любити свою родину, школу, свій рідний край, свою Батьківщину.

Зміст нових навчальних програм вже сьогодні не вкладається в рамки старих методичних прийомів і методів навчання. їм на зміну приходять нові технології - ефективні і багатогранні, які забезпечують успіх у навчанні, що є джерелом внутрішніх сил дитини.

При вирішенні завдань, які стоять перед сучасною школою, дуже важливо

орієнтуватись не на необмежені можливості дитячої психіки, як це інколи буває, а на вікові особливості дітей в їх типовому масовому прояві. Але для значного підвищення ефективності і якості навчально-виховного процесу, для забезпечення всім школярам можливості одержання повної середньої освіти орієнтуватись лише на вікові особливості психіки не достатньо.

І вчителів, і батьків хвилює питання про причини відставання в навчанні, про те, як зробити, щоб діти гарно засвоювали матеріал; як формувати почуття успіху і радість пізнання, насолоду від учіння. Над цими питаннями працювали: Ж.-Ж.Руссо, Я.А.Коменський, Ф.А.Дістервег, Й.Ф.Песталоцці, Г.С.Сковорода, К.Д.Ушинський, Л.М.Толстой, Я.Корчак, А.С.Макаренко, В.О.Сухомлинський, Ш.О.Амонашвілі, С.П.Логачевська, Л.В.Ткачук, Г.І.Коберник, О.Я.Савченко, І.Д.Бех, О.М.Леонтьєв, Ю.К.Бабанський, Л.О.Скрипченко, Г.С.Костюк, Д.Б.Ельконін і т.д.

Із цього, далеко не повного списку, впливає актуальність проблеми та постійний пошук шляхів її розв'язання. Відповідь на ці питання з давніх пір шукають і психологи, і дидакти, і вчителі-практики.

Численні психологічні дослідження показують наявність індивідуальних варіантів розвитку, які значно відрізняються від типових для їх віку.

В основі відставання в навчанні лежить розходження вимог, висунутих до пізнавальної діяльності учнів, з реально досягнутим ними рівнем розумового розвитку і їх потенційними можливостями. Причому останні нерідко виявляються значно нижчими середньовікових. Внутрішніх причин, які породжують відставання в процесі засвоєння знань, немало. Та для профілактики і корекції відставання в навчанні слід виділити такі особливості пізнавальної діяльності дітей, які характерні для значних їх груп. Відповідно до цих індивідуально-типових відмінностей необхідно змодельювати відповідні умови

навчання, які дозволяли б цим дітям успішно засвоювати шкільну програму.

В процесі свідомого оволодіння знаннями учні просуються і в розумовому розвитку. Чим вищий розумовий розвиток, тим ширші можливості самостійного здобуття нових знань, продуктивного, творчого застосування їх в мінливих умовах. У відповідності з цим при оцінюванні успішності вчителю потрібно орієнтуватися не лише на формальні показники засвоєння знань (відтворення визначень, правил, умінь розв'язувати типові задачі). Важливо враховувати досягнутий рівень розумового розвитку, від якого залежить дієвість знань, тобто, можливість самостійно творчо оперувати ними. Це є необхідністю сучасного суспільного виробництва з характерним для нього високим темпом науково-технічного прогресу.

Для того, щоб оцінити успіх навчання по цих параметрах і вирішити питання про успішність того чи іншого учня, про його готовність оволодівати новими знаннями, вчителю необхідно знати структуру розумового розвитку дитини. Адже кожен учень своєрідний в своєму індивідуальному розвитку, і від вчителя вимагається багато знань, умінь, педагогічної інтуїції, щоб розібратися в особливостях дитячої психіки. Вчитель має відшукувати "ключики" до кожного учня, формувати в учнів віру у власні сили, впевненість у своїх можливостях. Учня потрібно впевнити в тому, що він може і буде знати й розуміти матеріал не гірше однокласників; що "важко" не означає "неможливо".

Потрібно організувати роботу на уроці так, щоб учень відчував рух вперед, щоб він переживав свої успіхи, нехай вони перші і скромні. Особливо важливе значення для успішного навчання мають працездатність і працелюбство.

Не слід забувати про внутрішній світ дитини. Необхідно, щоб учень відчував насолоду від удач, від своєї праці на шляху, на якому раніше були постійні розчарування. Потрібно допомагати маленькому школяреві усвідомити, що вчитись означає вміти виконувати дедалі складніші завдання; що це вже вмію і тепер навчуся розв'язувати складніші завдання; це ще сьогодні в мене не виходить, але якщо постараюсь - обов'язково вийде; можно попросити допомогу у вчительки і вона допоможе [11].

Щоденні ситуативні успіхи і невдачі слід узгоджувати з формуванням загальної позиції - ми навчаємось, це складно, але потрібно, цікаво і корисно.

Учитель має не тільки помітити це глибоке "особисте відкриття", але й підтримати дитину,

поставити перед нею нові, вагомі завдання, надихнути її на їх вирішення. Вчитель отримує знання, передає їх учням, а ті, в свою чергу, накопичуючи запас і здатність самостійно їх отримувати, збагачують інтелектуальний рівень педагога.

Як свідчать практики, що щире ставлення до вихованців, створення в навчанні ситуації успіху зводить до мінімуму хвилювання і страхи школяра, забезпечує розвиток і самореалізацію його особистості. Навчання має бути значущим, стійким, бо торкається почуттів учня, його дій. За таких умов навчання, школярі стають відповідальними, незалежними, творчими. Весь зміст співробітництва вчителя з учнем криється в radoщах, які воно дає (гуманістично-демократичні ідеї співробітництва Ж.-Ж.Руссо, К.Ушинського, М.Монтессорі, Я.Корчака, В.Сухомлинського, М.Амонашвілі, С.Логачевської).

Не слід забувати і про психологічні особливості кожного учня, про його характер, темперамент, вольові якості, світ захоплені дитини, його авторитети...В цьому плані стануть в нагоді вчителю роботи Ш.Амонашвілі. З якою добротою і повагою він ставиться до своїх маленьких друзів. Як майстерно вміє зосередити увагу класу, дати поштовх до самостійного розвитку думки, до самостійності взагалі і лише інколи втручається в дитячий світ думок, коли учень заблудився, не знає куди йти далі [1].

В молодших класах, де один вчитель навчає дітей, має бути індивідуалізація навчання. Адже, всі діти у вчителя постійно перед очима, вчитель знає кому які завдання потрібно давати, з ким як поводитись, бо в цьому віці в дітей дуже чутлива психіка.

Вчитель, знаючи можливості класу, підбирає свою методику, яка в умовах використання в даному класі буде найефективнішою. Отже, процес засвоєння знань є індивідуальний і особливої уваги потребують відстаючі учні. Тому, для опанування програмового матеріалу всіма школярами, завдання для них на уроках слід диференціювати. Якщо вчасно підтримати слабого учня у процесі сприймання нового матеріалу, то вже на перших уроках вивчення нової теми він засвоїть необхідний мінімум знань.

Таким чином, дослідження проблеми успіху, як рушійної сили в навчально-виховному процесі, набуває особливої актуальності саме сьогодні, саме в сучасній школі.

Перш за все потрібно дати визначення терміну "успіх".

Успіх – оптимальне співвідношення між сподіваннями оточуючих, особистості і результатами її діяльності. У складному процесі соціальних взаємодій у індивіда виникає ціла система соціальних очікувань, яка набуває мотиваційного значення в ході задоволення потреб і стає однією з центральних ланок всієї ціннісної системи індивіда. Той випадок, коли сподівання особистості збігаються або перевищують сподівання оточуючих, найбільш значущих для особистості і є почуття успіху [3].

Успіх у навчанні – єдине джерело внутрішніх сил дитини, яка народжує енергію для подолання труднощів. Успіх окрилює дитину. Як досягнути цього в сучасних умовах?

Перш за все потрібно формувати:

– активне, позитивне ставлення учня до процесу навчання, зробити цей процес цікавим і захоплюючим;

– характерологічні якості, такі, як цілеспрямованість, наполегливість, працелюбство, організованість, зосередженість;

– наявність інтелектуальних почуттів: задоволення від напруженої розумової діяльності, радості творчості [2].

Необхідно задовго до приходу дитини до школи і протягом усіх років щоденного спілкування з учнями, під час контролю і оцінки їхніх знань, умінь та навичок глибоко вивчати потенціальні можливості, індивідуальні особливості, рівень виховання, підготовки і розвитку кожної дитини. А ці результати спостережень, як відзначала Лисенкова, необхідно враховувати при об'єднанні дітей (умовно) в динамічні, тимчасові групи для диференційованого навчання [5].

З педагогічної точки зору, ситуація успіху - це таке цілеспрямоване, органічне поєднання умов, за яких створюється можливість досягнення значних результатів у діяльності як окремо взятої особистості, так і колективу в цілому; це результат продуманої стратегії, тактики учителя, сім'ї.

Ситуація успіху - різновидність педагогічної ситуації, в якій формується:

1. психологічний механізм мотиву успіху;
2. адекватна самооцінка учня;
3. виникають позитивні емоції;

4. попереджується виникнення негативних психологічних станів, таких як ситуаційна тривожність, страх, фрустрація, міжособистісні конфлікти [4].

Ще давньогрецькі філософи: Арістотель, Демокріт, Сократ, Платон вказували на необхідність індивідуального підходу в процесі навчання і виховання. Вони

наголошували на необхідність вивчення духовних якостей дитини, її зацікавленості, емоційно залучати до ситуацій спроможних відкрити нові цінності.

Своє продовження ця думка знайшла у працях філософів Давнього Риму. М.Ф.Квінтіліан, автор знаменитого твору "Про виховання оратора", вважав, що всі діти від природи кмітливі, мають широкі можливості розвитку і потребують лише правильного навчання з урахуванням їх індивідуальних особливостей. Він говорив про те, що після випробування здібностей кожного учня вчитель повинен вирішити, як його навчати і чому, бо в кожного учня можуть бути здібності до окремих наук: в одного - до історії, в іншого - до віршування, в третього - до природознавства, тоді як деяких найкраще відіслати до плуга. Дуже цінну думку висловив цей мудрий оратор Давнього Риму про те, що й у навчанні, й у вихованні вчитель повинен ставитись до дітей поблажливо, тільки відчувати міру. Він повинен проявляти батьківську любов до дітей, знати теорію навчання; сприяти швидким успіхам при навчанні самостійно мислити. Квінтіліан застерігав, щоб дитина не зненавиділа навчання, яке полюбити ще не мала часу; і щоб відчувши колись гіркоту невдачі, не боялася її у зрілому віці. Навчання повинно бути забавою; треба заохочувати дитину то проханнями, то похвалою; прагнути, щоб вона раділа, коли щось вивчить і заздрила, коли будуть учити іншого, якщо сама надумає ледарювати; щоб змагалася в успіхах із своїми ровесниками і часто відчувала себе переможцем; для цього не завадять і нагороди, які для цього віку будуть привабливими.

Цицерон вбачав найперший обов'язок людини у тому, щоб не чинити нічого суперечливого природі; до чого природа дає нам дарування, це й повинно бути нашою справою. Кожний, у міру можливостей, повинен залишатися вірним своєму характеру, його особливостям. Ніщо, зроблене всупереч своїй природі, не досягає успіху, - писав Цицерон.

Провісниками гуманістичної педагогіки, яка досить популярна в наш час, були: Т. Кампанелла, Т. Мор, Ф. Фабле. Вони проповідували розвиток дитячої душі, обдарованості. Шкільні заняття повинні сприяти інтересу, бажанню оволодівати знаннями, самостійно мислити, активно діяти, удосконалювати природні здібності, поважати дітей, вірити в їх сили, розвивати особистість.

Автор "Великої дидактики" Я.А. Коменський розробив свою теорію навчання, яка базується на природо відповідності вікових і психологічних особливостей дітей. Він

зосереджує увагу всього процесу навчання на основі успіху, легкості, раціональності, оригінальності і ґрунтовності. Він стверджує, що школа повинна збуджувати в дітей прагнення до знань і навчання, а тому метод навчання повинен зменшувати трудність вчення з тим, щоб воно не викликало в учня незадоволення і не відвертало їх від подальших занять [6]. Він зазначає, що успіхи в навчанні залежать від учителя, який повинен ставитися до учнів, як рідний батько. Дуже гарно Коменський говорить про стимуляцію, заохочення: "Може бути й так, що коли чого-небудь не знає один і другий учень, треба звертатись з запитанням до всіх і тоді того, хто відповів першим або краще за всіх, треба похвалити перед усіма, щоб приклад викликав наслідування... Такий прийом дасть величезну користь для досягнення найшвидшого успіху..."[6].

Прогресивними були й переконання Ж.-Ж.Руссо про те, що тільки власне бажання дитини вчитися - це єдина надійна умова ефективності навчання, а вчитель повинен збуджувати це бажання, повинен навчити дитину змагатися саму з собою, не порівнюючи свої успіхи з успіхами інших. Вчитель повинен любити учня, бо лише за цієї умови, разом з природою й речами, можна досягнути великих успіхів; а без цього навчання руйнує внутрішній світ дитини, знищує закладені в неї хороші якості.

К.Д. Ушинський категорично засуджував надмірні вимоги навчання, бо дитина може зневіритися в своїх власних силах, і ця невпевненість у ній так укоріниться, що надовго затримає її успіхи в навчанні. Але не слід забувати про шкоду надмірної допомоги, бо це має теж негативні наслідки. Щоб не кидатись з однієї крайності в іншу треба дослідити сили дитини, вивчити особистість; щоб зробити учення цікавим, легким, успішним [7].

У своїй педагогічній праці В.О.Сухомлинський створив свою оригінальну «Педагогіку успіху» до якої звертаються і педагоги сучасної школи.

Якщо ми, об'єднаємо всі думки вищезгаданих класиків і візьмемо з кожної раціональне зерно, то одержимо "Педагогіку успіху", автором якої є В.О.Сухомлинський. Ми все частіше звертаємось до творчої спадщини видатного педагога, бо сучасна школа вимагає якісні ідеї, які б відповідали самореалізації дитини в сучасному суспільстві. В.О.Сухомлинський зазначав, що радість успіху - це могутня емоційна сила, від якої залежить бажання дитини бути хорошою, турбота про те, щоб ця внутрішня сила дитини ніколи не вичерпувалась. Без успіхів у

навчанні не народиться ні інтерес до навчання, ні сили для перемоги над труднощами. Бо не може бути творчою праця, "... що завдає постійних прикросів, змушує страждати." [9,110].

Першою заповіддю виховання В.О.Сухомлинський називає: "Дати дітям радість праці, радість успіху в навчанні, пробудити в їхніх серцях почуття гордості, власної гідності."

Основним керуючим гаслом у всій діяльності видатного педагога були слова: "Є успіх - є й бажання вчитись, а успіх є життєдайним повітрям для слабенького вогника прагнення до знань, єдиним джерелом внутрішні сил дитини, які породжують енергію для подолання труднощів." [8,73].

Почуття успіху в навчанні - річ відносна, бо для одного показником успіхів є 12 балів, а для іншого і 6 балів - велике досягнення. Уміння правильно визначити на що здатний кожен учень у даний момент, як розвинути його розумові здібності в подальшому - це на думку Сухомлинського - і є надзвичайно важлива складова частина педагогічної мудрості.

Вчений-педагог був глибоко переконаний у невичерпності пізнавальних можливостей школяра, допитливості розуму, у прагненні до знань. Навчання слід будувати на цьому оптимізмі, врахувавши закономірності посередництва не тільки між силами учня й навчальним матеріалом, а й між його можливостями і соціальною ситуацією розвитку в даний час, дарувати дітям радість успіху, берегти від болісних прикросей і невпевненості в собі [10].

Час змінює всіх і все, залишивши лише незмінними давні істини. Школа, як багато століть тому повинна навчати і виховувати. Початкова школа закладає фундамент всього процесу навчання, а тому суспільні зміни торкаються її в першу чергу.

В початкових класах змінюються пріоритети цілей навчання: на перший план висувається його розвивальна функція, культ активності, самостійності, нестандартності мислення, який забезпечує розвиток інтересу дитини до школи, що в свою чергу тягне за собою формування успіху. Початкова школа має навчити дітей вчитися, прищепити інтерес до знань, прагнення самостійно збагачуватись ними, одержувати задоволення від пізнання.

Отже, лише тоді, коли дитина цікавиться матеріалом, у неї виникає бажання дізнатися про нього більше. Ефективне навчання неможливе без пошуків шляхів активізації пізнавальної діяльності учнів. Адже діти повинні не тільки засвоїти певну суму знань, а й навчитися спостерігати, порівнювати,

виявляти взаємозв'язок між поняттями, міркувати, вміти ефективно застосовувати знання на практиці [10]. Добитися цього можна за умови запровадження елементів інтерактивного навчання та різних форм роботи з дітьми.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Амонашвили Ш.А. Здравствуйте, дети!: Пособие для учителя. 2 изд. - М.: Просвещение, 1988. - 205 с.
2. Бабанський Ю.К. Методы стимулирования учебной деятельности. // Сов. Пед. - 1980. №3. 3-12 с.
3. Глушенко А.Г. Ситуация успіху в моральному вихованні учня // Початкова школа. - 1977. - №9. - 24-28 с.
4. Лысенкова С.Н. Когда легко учиться. - Минск, 1990.-108с.
5. Коменский Я.А. Дидактические принципы. - М.: Учпедгиз, 1940.-486с.

6. Ушинский К.Д. Избранные педагогические сочинения. - М.: Гос. уч. пед. изд-во МП РСФСР, 1954. - Т. 2. - 664 с.

7. Савченко О.Я. Реформування змісту шкільної освіти в контексті педагогічної спадщини Василя Сухомлинського // Поч. школа - 1999-№9.-1-4 С.

8. Сухомлинський В.А. Вибрані твори. В 5 т. Т. 5-К.: Рад. школа, 1977.-639 с.

9. Сухомлинський В.А. Вибрані твори. В 5 т. Т. 2-К.: Рад. школа, 1976.-670 с.

10. Сухомлинський В.А. Вибрані твори. В 5 т. Т. 4 -К.: Рад. школа, 1976. - 640.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Тарапака Наталія Володимирівна – доцент кафедри педагогіки початкової освіти та соціальної педагогіки, кандидат педагогічних наук.

Наукові інтереси: естетичне виховання дошкільників та молодших школярів, педагогічна спадщина В.О. Сухомлинського.

СІМ'Я В ІСТОРИЧНОМУ КОНТЕКСТІ 1945 – 1991 РОКІВ

Наталія ТІХОНОВА (Кіровоград)

У статті висвітлюється становлення та розвиток сім'ї протягом 1945 – 1991 років – періоду післявоєнного відродження та початку національної української державності.

В статті розглядається становлення і розвиток сім'ї на протязі 1945 – 1991 років – періоду післявоєнного відродження і початку національної української державності.

Ключові слова: сім'я, родина, виховання, національне виховання.

Сучасний розвиток педагогічної науки в Україні передбачає обґрунтування і реалізацію вдосконалених теоретико-методологічних засад родинно-сімейного виховання. Законами України “Про освіту”, “Про дошкільну освіту”, “Про загальну середню освіту”, національною доктриною розвитку освіти, Державною національною програмою “Освіта” (“Україна XXI століття”), Концепціями національного виховання, громадянського виховання особистості в умовах розвитку української державності визначено, що основою виховного впливу має стати дитина, майбутній громадянин незалежної України. Сьогодні з-поміж педагогів, соціологів спостерігається підвищена увага до родини, сім'ї, оскільки саме сім'я є найпершим осередком становлення дитини як особистості. Це зумовлено об'єктивними процесами гуманізації і демократизації суспільних відносин, усвідомленням пріоритетних напрямів у вихованні підростаючого покоління.

Етнічний ренесанс кінця ХХ – початку ХХІ ст., стурбованість сучасним станом руйнування сім'ї, родини сприяли появі таких важливих документів, як “Права людини”, “Права дитини”, постанов Генеральної асамблеї ООН про сім'ю, Кабінету Міністрів

України “Програма планування сім'ї” (від 13 вересня 1995 р., № 736), програми “Українська родина” (від 14 березня 2001 р., № 243), в яких йдеться про формування сім'ї нового типу, традиційно міцної, економічно спроможної, зміцнення іміджу, стану і статусу сім'ї тощо.

Для початку III тисячоліття характерне оновлене ставлення до сім'ї, родини не тільки з боку школи, а й у повсякденному житті різних спільнот (професійних, релігійних, а також на виробництві, в громадських установах тощо). Виховання дітей повинне здійснюватися не в штучно створених соціальних структурах, а в природному середовищі – у сім'ї, родині.

Тривалий час у вітчизняних педагогічних словниках та енциклопедіях були відсутні визначення понять “сім'я” і “родина”. Особлива увага останнім часом до традицій родинного виховання зумовила укладення нових словників та методичних посібників, у яких розкриваються теоретичні аспекти родинного виховання. Так, у “Словнику навчально-педагогічних понять і термінів: методичний посібник” (2001) подається визначення поняття “сім'я” – “соціально-психологічне об'єднання близьких родичів (батьків, дітей, бабусі, дідуся), які живуть спільно і забезпечують біологічні, соціальні й економічні умови для продовження роду” [4, с. 67]. Аналіз педагогічної літератури дозволяє визначити, що в українській педагогіці поняття “сім'я” і “родина” ототожнюються і вживаються паралельно.

У праці Т. Медіної, присвяченій соціології сім'ї, знаходимо найбільш точне визначення, запропоноване російським соціологом А. Антоновим: “Сім'я – це заснована на